

Andreea Elena Petcu

Lucius Annaeus Seneca față în față cu Aurelius Augustus - perspective asupra vieții și operelor autorilor

Abstract: *The objective of this article is to analyse the life, concepts and writings of Lucius Annaeus Seneca, famous Roman writer and politician and on the other hand, those of the renowned Christian bishop Aurelius Augustus, also known as the historical Saint Augustine. Though parted by a period of 400 years and many generations, we can find similarities in their suffering, their ideals, the victories and failures experienced during their lifetime. The same can be determined considering the unexpected differences that arise from two admirable men gifted with wonderful rhetorical skills and the magnificent ability to write and express their concepts and reflections in their writings. Much can be said about these two historical figures and even more remains to be told, much can be discovered and even more stays hidden from sight; this is the eternal mystery of history.*

Keywords: *Seneca, Saint Augustine, stoicism, classical literature, Christian.*

Cuvinte-cheie: *Seneca, Sfântul Augustin, stoicism, literatură clasică, creștin*

Filosoful și omul politic Lucius Annaeus Seneca a lăsat în urma sa o creație prolifică și nesfârșite dezbateri duse de posteritate cu privire la modul său de viață, triumfurile sau eșecurile din timpul vieții, urmările implicării sale în activitatea politică și nu în ultimul rând, nedelegate mistere în legătură cu personajul uman care a pătruns adevărurile filosofice expuse în opera sa. Într-adevăr, nu putem decât presupune care au fost motivațiile interne care l-au mișcat pe filosoful Seneca în timpul existenței sale tumultuoase și scopul veridic aflat în spatele acțiunilor sale, al cuvintelor sale măiestrite.

Puținii autori care îl menționează în operele păstrate până în zilele noastre se mulțumesc să îl critice sau să îl laude, să îl ridice în slăvi pentru cunoașterea sa erudită și să îl acuze pentru ipocrizia sa fățișă. De altfel, mulți sunt cei care i-au invidiat poziția și bogăția, iar mulți cei care l-au ascultat și respectat pentru inițiativa sa literară și gândirea

filosofică non-conformistă. În acest articol îi aducem în prim plan pe personajul nostru de interes, alături de marele gânditor creștin Aurelius Augustus sau Sfântul Augustin, după cum a rămas renumit în istorie. Îi vom așeza pe acești renumiți filosofi și scriitori unul în fața celuilalt, ca într-o oglindă, cu scopul de a analiza în paralel viața, preceptele, operele și sistemul lor de gândire.

Aceste personalități sunt despărțite de aproximativ 400 de ani, Sfântul Augustin fiind urmașul filosofului și după cum vom observa, cunoscător al operei lui Seneca și al altor autori romani păgâni. Sfântul Augustin adoptă în scrierile sale o poziție extrem de critică față de Seneca, lansând multiple atacuri împotriva filosofului și a stoicismului, în general, în binecunoscuta sa operă *De civitate dei*¹. Augustin menționează faptul că Seneca nu a reușit să trăiască în conformitate cu adevăratele sale credințe, că s-a bucurat de libertate în ceea ce a scris, dar nu și în ceea ce a trăit².

Dar să urmărim firul vieții celor două personaje în încercarea de a înțelege motivul pentru care vocile succesorilor care vorbesc despre destinul și realizările lor au un ecou diferit în zilele noastre. Astfel, suntem tentați să vorbim despre sfințenia lui Augustin și despre filosofia lui Seneca, deși ambii gânditori au avut, mai evident, darul erudiției, un desăvârșit talent scriitoricesc, poziții înalte în timpul vieții lor și au fost luminați de precepte superioare pe care le-au împărtășit contemporanilor prin opera lor voluminoasă. Atât Seneca, cât și Augustin s-au născut în provincii ale Imperiului Roman în care se vorbea limba latină.

Sfântul Augustin a venit pe lume în anul 354 d.Hr. în provincia romană Numidia, în orașul Thagaste din nordul Africii, mama sa, Monica, fiind o ferventă creștină, iar de tatăl său, pe nume Patricius, un funcționar roman provincial și mic proprietar funciar, de credință păgână. Data nașterii lui Lucius Annaeus Seneca stârnește ample controverse, dar istoricii o situează de obicei între 8 î.Hr. și 1 d.Hr.³ În schimb, avem certitudinea că acesta s-a născut în Corduba, în sudul Spaniei, în familia romană aristocrată *gens Annaea*, ca fiu al lui Marcus Annaeus Seneca, sub numele de Retorul și a mamei sale Helvia, care se bucura de o înaltă ținută morală în societatea vremii. Seneca și Augustin s-au născut în țări latinofone, astfel încât patria lor adevărată a fost încă de la început Roma; vom vedea că amândoi vor ajunge în acest loc, deși Augustin îl va părăsi mult mai curând decât Seneca, pentru a se întoarce în nordul Africii și a-și îndeplini misiunea dată de divinitate.

1. *De civitate dei* sau *Despre cetatea lui Dumnezeu* este scrisă între 413 și 426.

2. Christopher Brooke, *Philosophic Pride: Stoicism and Political Thought from Lipsius to Rousseau*, pg 1-11.

3. Eugen Cizek, *Seneca*, pg. 28

Astfel, Seneca și Augustin s-au născut în familii în care s-au bucurat de o foarte bună educație. În aceea vreme, tradiția impunea tatălui responsabilitatea de a-și îndruma fiul spre o carieră și de a-i alege educația potrivită. Tatăl personajului nostru, Patricius, a făcut mari eforturi financiare pentru a-i oferi lui Augustin o educație superioară. De asemenea, tatăl lui Seneca l-a împins pe acesta din urmă spre studiul retoricii și oratoriei ciceroniene, această măsură fiind răsplătită cu o răceală temporară între tată și fiu, deoarece tânărul Lucius era un admirator înflăcărat al literaturii și filosofiei încă din copilărie.

Helvia și Monica au avut o influență decisivă asupra destinului fiilor lor, mama lui Augustin încercând pe parcursul a mulți ani să-l convertească la creștinism, însă această realizare se va întâmpla doar în anul 387, în urma unei crize spirituale, după cum ne mărturisește însuși autorul în lucrarea sa *Confessiones* sau *Confesiuni*. Ca orice roman trecut printr-o educație serioasă, Augustin îl va studia pe poetul Vergilius și chiar îi va învăța pe dinafară versurile, după regulile și cerințele sistemului roman de educație pe care l-a parcurs și Seneca. Cordubanul se va inspira din opera lui Vergilius pentru a-și concretiza propria creație și îi va închina chiar un cult lui Vergilius pentru originalitatea *Eneidei* și a simbolisticii sale. Astfel, cei doi autori se întâlnesc în admirația pentru creația vergiliană. Augustin pleacă la Cartagina pentru a-și desăvârși studiile; fructul călătoriei sale, marcată de escapade amoroase și de un stil de viață dezordonat, îl va reprezenta fiul său, Adeodatus. Istoria nu ne-a păstrat numele femeii care i l-a dăruit pe Adeodatus și cu care și-a petrecut paisprezece ani din viața, spre disperarea mamei sale care avea planuri înalte pentru viitorul său. În acest cadru efectuează studiul lucrării ciceroniene *Hortensius*, care, din nefericire, nu s-a păstrat până în prezent și care l-a îndepărtat pe Augustin de retorica formală și i-a stârnit interesul pentru filosofie - o filosofie care era doar un mijloc de a ajunge la cunoașterea veritabilă a lui Dumnezeu și a propriului suflet și nu un scop în sine⁴. Întâlnirea cu filosoful Cicero generează în Augustin nașterea unui sentiment religios care se va dezvolta, treptat, înăuntrul său și care îi va marca ulterior destinul⁵.

Hortensius reprezintă un dialog filosofic de origine stoică prin care Augustin a fost influențat de spusele lui Cicero referitoare la bogățiile lumii. Ne spune Augustin însuși că autorul l-a convins de faptul că bogățiile nu ar trebui râvnite, însă în cazul în care acestea apar, trebuie *gospodărite cu multă înțelepciune și prevedere*.⁶ Cu toate acestea, Augustin ne dezvăluie în operele sale faptul că sunt mulți ani de când acesta nu mai ia seama la asemenea deșertăciuni. Existența pe care a trăit-o preafericitul a fost mai curând una modestă, astfel încât lipsa bogățiilor era și un mod de viață necesar unui om considerat cucernic, iar Augustin s-a dovedit mai apropiat de semenii și parohia sa decât de obiectele valoroase.

În ceea ce-l privește, stoicul Seneca a fost un om deosebit de bogat, care a căutat să acumuleze averi, terenuri, sclavi și chiar să practice cămătăria, sporind datoriile și suferințele oamenilor odată cu propria bogăție. Filosoful a recunoscut deschis în operele sale că este de preferat să fii un om bogat cu o poziție bună în cadrul imperiului decât un om sărac și fără putere. Cu toate acestea, Seneca ne spune că un veritabil înțelept nu va deveni robul banului, ci va face din acesta sluga sa. De asemenea, cordubanul ne

4. Prof. dr. univ. Dan Negrescu clarifică acest aspect în opera sa *Patristica Perrennia Aucta*, cap 9, pg 145.

5. Augustin, *Confesiuni*, cartea III, cap IV, 8,

6. Augustin, *Soliloquia. Sermones*, pag 56-57

vorbește în dialogurile sale despre necesitatea de a nu abuza de averi și de a le folosi într-un mod just, deoarece aceasta va face diferența între un om slab și unul înțelept. Desigur, toate aceste argumente pot constitui false justificări ale lui Seneca pentru a se apăra în fața acuzațiilor că se complăce într-un lux nerușinat, ce promitea să întrecă în bogăție toate comorile împăratului Nero.

Revenind la anii tinereții lui Seneca, ambițiile sale de a-și continua studiile în retorică și filosofie se concretizează cu plecarea sa la Roma alături de mătușa sa în jurul anului 5 î.Hr. Sub îndrumarea profesorilor săi de filosofie, Attalus Stoicul și Sotion Sextianul, Seneca învață abstenența, moderația și este influențat la nivel profund de preceptele stoice la care va reveni pe parcursul vieții. Este adevărat faptul că Seneca a ținut la mare preț moderația fizică și se abținea de la a bea sau a mânca peste măsură, însă tindem să credem că acestea se datorau parțial și stării sale de sănătate care îi impuneau o anumită precauție și disciplină.

La rândul său, Augustin ajunge în Roma la vârsta de 30 de ani pentru a obține un post care să-i permită dobândirea unei cariere politice. Este ajutat în acest sens de bunăvoința prefectului Romei de atunci, puternicul Symmachus, care îi conferă postul de profesor de retorică la o școală publică din Milan, unde se afla și curtea imperială. Din cauza neplăcerilor create de moravurile învățăceilor romani, acesta pleacă mai apoi la Mediolanum pentru a deveni profesorul de retorică al curții imperiale, preluând îndatorirea redactării elogiilor către împărat, sarcină pe care a onorat-o cu demnitate. Similar, Seneca, ridicat la rangul de preceptor al lui Nero de către Agrippina, se va ocupa de scrierea discursurilor tânărului împărat către Senat sau adresate poporului roman, cel puțin la începutul domniei sale. De asemenea, filosoful nu va uita să desăvârșască elogierea indirectă a virtuților acestui principe în mod indirect prin operele sale.

În anul 391, viitorul Sfânt Augustin ajunge la Hippona sau Hippo Regius și este ales episcop în mijlocul aclamațiilor mulțimii de către bătrânul ierarh Valerius, spre marea uimire a personajului nostru. Acest statut s-a dovedit a fi dificil de împlinit din cauza sarcinilor împovărătoare și prin lupta continuă purtată împotriva celor eretici. Cu toate acestea, Augustin a constituit un model pentru generațiile viitoare și a fost un bun păstor al creștinilor, acesta având *vocația universalității, vocație pe care o va perpetua tocmai grația divină, în forma ei creștină întâlnită de el*⁷. La rândul său, Seneca a avut parte de propria ascensiune în carieră, ca preceptor al viitorului împărat Nero în anul 49 d.Hr., turnură care i-a schimbat complet destinul, dându-i oportunitatea de a reveni din exil la Roma și de a-și relua planurile politice. Astfel, putem spune despre Lucius Annaeus că și el s-a bucurat de

7. Dan Negrescu, *Patristica Perrennia Aucta*, pg. 152.

vocația universalității, din perspectiva că a fost tragedian, om politic, scriitor de dialoguri, de tratate naturale, pedagog imperial, filosof și într-o anumită măsură om religios.

O experiență nefastă care le apropie pe aceste faimoase personaje este moartea propriilor fii. În anul 389, Augustin își pierde fiul (dar și pe prietenul său Nebridius), iar în următoarea perioadă se dedică intens sarcinilor sale, scrierilor de dialoguri și reflecțiilor profunde ale doctrinei creștine. De asemenea, insistențele mamei sale, Monica, îl îndepărtează pe Augustin de femeia cu care își petrecuse paisprezece ani din viață și care îi dăduse naștere lui Adeodatus. Această despărțire se pare că ar fi fost o hotărâre dureroasă pentru Augustin, deși acceptă mai apoi să se logodească cu o altă femeie. Cu toate acestea, căsătoria planificată nu va avea loc, deoarece Augustin se va dedica unei vieți puse în slujba lui Dumnezeu. În mod asemănător, în anul 40 d.Hr., cu puțină vreme înainte de deportarea filosofului pe insula Corsica, moare fiul lui Seneca. În opera sa, *Consolație pentru Helvia (Consolatio ad Helviam)*⁸, în care autorul se prezintă ca un sfătuitor înțelept și se adresează mamei sale îndurerate, este menționată trecerea în neființă a fiului său ce a murit la scurt timp după naștere. Detașarea stoicului poate lăsa impresia indiferenței sau a lipsei de iubire față de propriul fiu, însă ar fi pripit să tragem această concluzie, dat fiind scopul acestui dialog și auditoriul căruia i se adresează. De asemenea, nu putem ignora cruda realitate a acelor timpuri în care nu era neobișnuit ca un copil să nu supraviețuiască primilor ani de viață.⁹

Închinarea vieții sale către Dumnezeu creștin nu îl va împiedica pe Augustin să recunoască valoarea scriitorilor antici păgâni, ci, după cum ne indică prof. univ. dr. Dan Negrescu, *Vergilius, Cicero, Horatius, Seneca, i-au rămas acestuia la fel de apropiați, astfel încât și creștinarea lor devenea iminentă în modul cel mai firesc*¹⁰. Astfel, din această perspectivă intervine un fenomen interesant de asimilare și transformare a învățăturilor și conceptelor păgâne, fără a recurge la respingerea ideilor din lumea celor vechi. De asemenea, trebuie evidențiat faptul că gândirea Sfântului Augustin a stat la baza întregii literaturi religioase creștine de mai târziu, ceea ce nu este de mirare, date fiind profunzimea temelor abordate și reflecțiile intime pe care operele sale le conțin. Originalitatea lui Seneca constă, printre altele, în faptul că acesta s-a desprins de vechile tradiții ale scrierii clasice, drept pentru care a stârnit numeroase critici în cercul scriitoricesc al timpului său. Totodată, Seneca se considera un aparținător al doctrinei stoice, însă în operele sale nu a comentat sau abordat numai concepte stoice, ci a revenit și asupra celor epicuriene sau platonice de care s-a servit în argumentația sa.

Dar Augustin va fi, dintre cei doi, cel care se va apropia cel mai mult de tradiția socratică sau platoniciană, deoarece el vorbește în operele sale despre cunoașterea sufletului, iar această experiență, după cum o mărturisește el însuși, poate fi trăită și experimentată printr-o rugăciune vie, însuflețită. În concepția sfântului, este nevoie de *iluminarea divină* pentru a accede la cunoaștere, iar aceasta nu se produce în mod mecanic sau instinctiv, ci este ghidată de Dumnezeu și dăruită la momentul oportun.

8. *Consolatio ad Helviam* a fost scrisă de Seneca între 46 și 48 d.Hr. Pasajul în care Seneca menționează moartea fiului, la pg. 4-6.

9. Wilson 2016, pg. 108

10. Dan Negrescu, *Patristica Perrennia Aucta*, pg. 140

În concepția stoicilor, cunoașterea poate ajunge la conștiință sau spirit prin mijlocirea simțurilor, aceștia negând realitatea metafizică a conceptelor, care nu ar putea exista în afara conștiinței. Astfel, curentul stoic se opune idealismului platonician și susține un concept materialist conform căruia la cunoașterea se poate accede numai prin intermediul senzorialului, prin simțirea obiectelor, iar nu prin impresiile generate de gândire. Pentru adepții stoicismului, conceptele nu corespund realului sau adevărului, ci constituie numai o formă de închipuire și de stare de visare prin care nu se poate obține adevărata cunoaștere. Acesta este punctul în care Seneca se va separa de viziunea stoicilor deoarece, pentru el, cunoașterea este strâns legată de rațiune, reflecție și analiză, iar toate acestea sunt procese determinate de gândire. Însă, motivul pentru care Seneca s-a identificat cu filosofia stoică era deoarece stoicismul se definea pe sine însuși ca o filosofie practică ce căuta soluții reale pentru îmbunătățirea modului de viață al oricărui cetățean roman. Tocmai de aceea nu se pierdea în concepte și teorii, ci era un sistem filosofic axat pe ridicarea nivelului etic, cultural și spiritual al omului prin punerea în practică a unor mecanisme simple în vederea schimbării atitudinii față de circumstanțele vieții și dobândirea seninătății și fericirii.

Atât Seneca, cât și Augustin au scris un număr covârșitor de opere (doar Augustin fiind autorul a peste 200 de epistole și mai mult de 500 de predici) în care au supus reflecției probleme legate de morală, etică, spiritualitate, dar și subiecte aflate în strânsă legătură cu traiul cotidian. Astfel, ambii autori se întâlnesc în dorința de a veni cu soluții practice în întâmpinarea necesităților spirituale, dar în același timp cotidiene ale cititorilor săi. Nu este mai puțin adevărat faptul că lucrările serveau și altor obiective personale. Astfel, pentru Augustin, scrisul a fost un mijloc prin care acesta a combătut și a încercat să îndepărteze diverse culte eretice ce abundau în acea perioadă. Așa a reușit să obțină victorii împotriva donatiștilor, maniheiștilor și a reușit să obțină condamnarea și îndepărtarea acestora. Viitorul sfânt și-a pus arta oratorică și pana scriitoricească în serviciul Bisericii, iar prin realizarea operelor sale a reabilitat retorica clasică ce căzuse în acea perioadă în dizgrație datorită excesului de erudiție stearpă și a stilului încărcat cu metafore și figuri de stil goale în conținut. De asemenea, Seneca urmărește un scop personal în scrierea tratatelor sale și anume, acela de a accede la puterea politică, de a-și păstra influența dobândită în calitate de pedagog al împăratului Nero, de a influența opinia publică și a convinge membrii Senatului de propria viziune politică. Filosoful stoic s-a dovedit mai pragmatic decât Augustin și și-a folosit din plin talentul scriitoricesc pentru a atrage de partea sa reprezentanți influenți ai înaltei păături sociale romane. Putem observa, astfel, că publicul-țintă al tratatelor lui Seneca era curtea imperială, alături de împărat și reprezentanții aristocrației, incluzând persoanele care țineau frâiele politicii și făceau jocurile în cercurile influente de putere. Această diferență notabilă de interese a celor doi autori va rezulta și în conturarea sfârșitului vieții acestor remarcabili protagoniști care au căutat să dea un sens propriei existențe.

Seneca și-a însușit o valoroasă lecție despre ce înseamnă să mori într-un mod demn. Acesta a obținut înțelepciunea despre *ars moriendi*, în ciuda vieții tumultuoase și dezordonate pe care a trăit-o. Odată primită porunca împăratului și totodată, a fostului

său student, Nero¹¹, de a se sinucide, filosoful nu obiectează, ci își acceptă moartea cu seninătate, oferindu-și luxul de a-și alina soția și prietenii care erau prezenți și de a le împărtăși ultimele sale sfaturi filosofice.

În schimb, Augustin a fost acela care a deprins *ars vivendi* prin dedicarea existenței sale servirii lui Dumnezeu și dobândirii de pace și seninătate la nivel interior. Istoria ne dezvăluie faptul că ultimii ani ai episcopului sunt plini de durere și amărăciune datorate suferinței cauzate de invazia vandalilor ce asediază Hippona. Augustin rămâne neputincios în fața acestei machinațiuni de guvernare și a intereselor politice ale celor puternici, iar moartea sa are loc în timpul asedierii Hipponei.

Bibliografie selectivă

Augustin 1998

Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, Biblioteca de Filosofie, Editura Științifică, București

Augustin-Negrescu 1992

Augustin, *Soliloquia. Sermones*, Dan Negrescu (trad.), Editura de Vest, Timișoara

Augustin-Munteanu 2018

Augustin, *Confesiuni*, Munteanu, Eugen (trad., ed.), ediție bilingvă, Ed. Humanitas, București

Cizek 1972

Cizek, Eugen, *Seneca*, Editura Albatros, Iași

Negrescu 1992

Negrescu, Dan, *Patristica Perennia Aucta, Părinți de limba latină și scrierile lor*, Ed. Universității de Vest

Seneca 2004

Seneca, *Consolatio ad Helviam*, Polirom, Iași

Seneca-Costa 2004

Seneca, *Dialoguri 2*, Costa, Ioana, Dumitru, Vichi-Eugenia, Ferchedău, Ștefania (trad.), Costa, Ioana (ed.), Iași, Polirom

Suetonius 1958

Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*, traducere de David Popescu și C. V. Georoc, București, Editura Științifică, 1958.

Wilson 2016

Wilson, Emily, *Seneca, istoria unei vieți*, Ed. Seneca Lucius Annaeus, București

11. Suetonius 1958, cap VI Nero